

σθεις μεθόδους καθαρῶς ἐπιστημονικὰς. Καὶ μᾶς ἔδωκε πορίσματα χρονολογίας ἀσφαλῆ καὶ πολὺτιμα. Καὶ ὡς ἐπιστήμων καὶ ὡς Ἕλλην εἶναι ἄξιος πολλῆς τιμῆς.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Π. ΚΑΒΑΡΝΟΥ, Ἐθανάτου ζωῆς σύμβολα καὶ ἐνδείξεις,

Προσκύνημα στοὺς ναοὺς τῆς ἐπαρχίας Πλωμαρίου Λέσβου. Θεώρησις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν εἰκόνων τους. Ἡ περὶ ψυχῆς καὶ ἀθανασίας διδασκαλία Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου, Μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Γένους, Γρηγορίου τοῦ Λεσβίου, Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Κοιδάκη, Μητροπολίτου Πλωμαρίου, Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Ἀστήρ», Ἀθήναι 1964, σχ. 8μ, σελ. 198.

Ὁ συγγραφεὺς, Ἀμερικανὸς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας εἰς Ἀμερικανικὸν Πανεπιστήμιον, ἐπεσκέφθη τῷ 1962 τὴν πατρίδα τῶν γονέων του, τὸ Πλωμάριον, καὶ περιηγήθη ἔλα τὰ χωρία τῆς περιοχῆς του περὶ τὰ δέκα πέντε. Καρπὸς τῆς ὁδοιπορίας αὐτῆς ὑπῆρξε τὸ παρὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον σύγκειται ἐκ δύο μερῶν. Τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν περιγραφὴν τῶν ναῶν τῶν χωρίων καὶ τὸ δεύτερον περίληψιν τῶν περὶ ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς καὶ ἀθανασίας αὐτῆς ἀντιλήψεων τριῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν συνδεομένων στενωῶς πρὸς τὸ Πλωμάριον.

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου βλέπομεν τὸν συγγραφεὰ μετὰ τὴν ὁδοιπορικὴν του ῥάβδον καὶ τὴν φωτογραφικὴν του μηχανὴν περιηγούμενον ἀλληλοδιαδόχως τὰ χωρία τῆς περιοχῆς. Θαυμάζει τὴν θέσιν των, τὴν φύσιν των, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν οἰκημάτων καὶ τὴν ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν ἐκάστου χωριοῦ. Πληροφορεῖται τὴν ἱστορίαν ἢ τὰς παραδόσεις των καὶ ἔπειτα προσεγγίζει μετὰ ἀγάπην καὶ μετὰ θρησκευτικὸν δέος ὅλους τοὺς ναοὺς ποὺ συναντᾷ, ἔλα τὰ καῖδρια, τὰ ἐξωκλήσια, τὰς μονὰς. Μετὰ κατάνυξιν καὶ ἐνθερμον θρησκευτικὸν συναίσθημα παρατηρεῖ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ναῶν, μελετᾷ τὸν χρόνον τῆς κτίσεώς των, τὸ ὕψος τῆς μορφῆς των ἢ τὰς ιδιοτυπίας των ἐν σχέσει πρὸς τὸ περιβάλλον αὐτῶν καὶ τὸν καταρτισμὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ των. Σπουδάζει τὰς ἀγιογραφίας καὶ τὰς εἰκόνας. Ἐξακριβώνει τοὺς ζωγράφους, τοὺς ἀφιερωτὰς τέμπλων, εἰκονοστασίων, τοιχογραφιῶν καὶ φορητῶν εἰκόνων, καὶ ἀναζητεῖ μετὰ εὐλάβειαν εἰς τὴν ἔκφρασιν, τὰ χρώματα, τὴν τεχνοτροπίαν, τὰ ὑλικά, τὰς ἐπενδύσεις καὶ τὰς ἀφιερώσεις, τὰ συλλάβη τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀρχιτεκτόνων, τῶν ζωγράφων, τῶν ἀφιερωτῶν καὶ τῶν πιστῶν. Πολλάκις λαμβάνει εἰς χεῖρας εἰκόνας καὶ ἀσχολεῖται μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῶν διὰ τὸ διακρίνη τὸν ἀρχικὸν χρωματισμὸν ἐκάστης καὶ τὸ γνήσιον ὕψος τῆς. Φωτογραφεῖ χωρία, ναοὺς, ἐξωκλήσια, παρεκλήσια, ἐρη-

μοικλήσια, εικόνας και ἐξαίρει τὰς ὡραίας ἢ ἰδιοτύπους εικόνας ἀναζητῶν τὴν συγγένειαν πρὸς ἄλλας τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ἢ ὁμοσχόλου ἀλλαχοῦ εὐρισκομένας.

Εἰς τὸ βιβλίον γίνεται πλήρης περιγραφή και ἀπαρίθμησις τῶν θρησκευτικῶν κτισμάτων τῆς περιοχῆς Πλωμαρίου κατὰ τοποθεσίας, μὲ τὴν ἐκτίμησιν δὲ τοῦ πλήθους αὐτῶν, τῆς κτίσεως, ἀνκαινίσεως, μεγεθύνσεως, ἀντικαταστάσεως, ἐπισκευῆς, λειτουργίας και εὐλαβοῦς συντηρήσεως αὐτῶν ἀνάγεται ὁ συγγραφεὺς εἰς ἐκτίμησιν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν κατοίκων κατὰ τοὺς τελευταίους δύο αἰῶνας. Συνηθέστερος ἀρχιτεκτονικὸς τύπος εἶναι ἀρχικῶς ἡ βασιλική· βραδύτερον εἰσάγεται και ὁ τρουῖλλος. Εἰς τὴν μορφήν τοῦ ναοῦ ὁ συγγραφεὺς ὡς γνήσιος ὀρθόδοξος βλέπει τὸ σύμβολον τοῦ ἀθανάτου κόσμου τῆς θεότητος. Τὸ ὕψος και ἡ τεχνικὴ τῶν ἀγιογράφων πρὸ τοῦ 1850 ἀνήκει εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν και διαπνέεται ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡδὴ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰ. σημειοῦται ἐπίδρασις τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ἐδῶ ὅμως ἡ ἐπίδρασις αὕτη σημειοῦται ἀπὸ τοῦ 1861 διὰ τοῦ ζωγράφου Ἰω. Σπεργιανοῦ, ἐγγωρίου μετεκπαιδευθέντος εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐν Σμύρῃ. Βραδύτερον ἡ τεχνοτροπία ἐγένετο νεωτεριστικὴ ἐξ ἐπιδράσεως ἐκ τοῦ Ἀγίου Ὅρους, τελευταίως ὅμως ἐγένετο και πάλιν στροφή πρὸς τὴν βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν ὑποδείξει τοῦ νῦν Μητροπολίτου Μυτιλήνης.

Οἱ ναοὶ και τὰ λοιπὰ θρησκευτικὰ κτίσματα τῆς περιοχῆς τοῦ Πλωμαρίου και αἱ εἰκόνες των ἀποτελοῦν ἐν σύμβολον. Τὸ σύμβολον τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς. Εἰς τοὺς ναοὺς αὐτοὺς και τὰς εἰκόνας των τιμῶνται πρόσωπα ἱερά ὑπὸ τῶν πιστῶν, οἵτινες ἐπικαλοῦνται εὐλαβῶς τὴν μεσιτείαν των παρὰ τῷ Θεῷ ὑπὲρ αὐτῶν και εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν και εἰς τὴν μέλλουσαν. Ἡ εἰς τοὺς ἱεροὺς τούτους χώρους νοερά ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἁγίους ὀδηγεῖ εἰς ἐπίγνωσιν και εἰς μετάνοιαν. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι αἱ ψυχὰι τῶν ἁγίων πρὸ πολλῶν αἰῶνων μεταστᾶσαι εἰς τὴν ἀθανασίαν και εὐρισκόμεναι πλησίον τοῦ Θεοῦ βεβαιώνουν κατὰ τὸν πλεόν κατηγορηματικὸν τρόπον ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀθάνατος και ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ σώματος. Χωρὶς τὴν προϋπόθεσιν τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, οἱ ναοὶ και αἱ εἰκόνες οὐδὲν νόημα ὑπάρξεως θὰ εἶχον.

Ἀκριβῶς δὲ τὴν πίστιν ταύτην διερμηνεύουν εἰς συγγράμματά των τρεῖς διακεκριμένοι λόγιοι, ὧν δύο Πλωμαρίται και ὁ τρίτος ἐπὶ μακρὸν ζήσας εἰς τὸ Πλωμάριον ὡς Μητροπολίτης. Καὶ τὰς γνώμας των ὁ συγγραφεὺς ὡς ἑναρμονιζόμενας μὲ τὸ νόημα τῶν ναῶν τῆς περιοχῆς ἀπεφάσισε νὰ ἐντάξῃ εἰς τὸ αὐτὸ βιβλίον διὰ νὰ ὀλοκληροῦται και διὰ τῶν ὑλικῶν συμβόλων και διὰ τῶν σχετικῶν πνευματικῶν ἀντιλήψεων ἡ αὕτη χριστιανικὴ ὀρθόδοξος ἰδέα περὶ τῆς ὑπάρξεως ζωῆς ἀθανάτου.

Πρῶτον σταχυολογεῖ τὰς ἰδέας ταύτας ἐκ τῶν «Στοιχείων Μεταφυσικῆς» τοῦ μοναχοῦ και Μεγάλου Διδασκάλου τοῦ Γένους Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου (1762—1824), οὔτινος δίδει τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα και τὸν χαρακτῆρα τῆς σκέψεως. Ἐκ τῶν Στοιχείων παραθέτει περικοπὰς περὶ ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου αὐτῆς, περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς και περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Καθὼς ὁ Βε-

νιαμίν εἶχε σπουδάσει εἰς τὰς σχολὰς τῶν Κυθωνιῶν, Πάτμου καὶ Χίου καὶ εἶχε μετεκπαιδευθῆ εἰς Πίζαν ἐγκύψας εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Φυσικῆς, τῆς Ἀστρονομίας καὶ τῆς Φιλοσοφίας καὶ γενόμενος ἀνὴρ εὐρυτάτης παιδείσεως, διαπραγματεύεται τὸ θέμα τοῦ ἀπὸ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως μετὰ πληρότητος καὶ μὲ ἀντιμετώπισιν τῶν ὑλικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς του, ἃς ἐγνώριζε τελείως. Ὁ συγγραφεὺς ἐπέλεξεν ἐπιτυχῶς ἀποσπάσματα κειμένων, δι' ὧν ὁ Βενιαμίν μὲ συλλογισμοὺς ἀκλονήτους καὶ μὲ ἐπιχειρήματα στερεὰ πείθει τὸν ἀναγνώστην περὶ τῶν ἀπόψεων του, αἵτινες εἶναι καὶ ἀπόψεις τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως.

Ἀκολούθως ἀναζητεῖ τὰς περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἰδέας εἰς τὸ «Περὶ ὑπάρξεως καὶ ἀθανασίας ψυχῆς» ἔργον τοῦ ἐν Πλωμαρίῳ γεννηθέντος Γρηγορίου τοῦ Λεσβίου (1840—1902), ἱεροδιακόνου ἐν Γαλατσίῳ καὶ εἶτα Μητροπολίτου εἰς διαφόρους μητροπόλεις καὶ τέλος εἰς τὴν Δρυϊνουπόλεως. Ὁ ἐν Χάλκῃ σπουδασας Γρηγόριος βλέπων ἐπιδίδοντα τὸν ὑλισμὸν εἰς τοὺς νέους τοῦ Γαλατσίου ἔγραψε τὸ προμνημονευθὲν ἔργον χάριν τῶν πολλῶν, ἀποδεικνύων τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῇ βάσει φιλοσοφικῶν ἀποδείξεων. Φαίνεται ὅτι ἐγνώριζε τὰ Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς τοῦ συμπολίτου του Βενιαμίν. Τὸ σύγγραμμα τοῦ Γρηγορίου ἐκ 242 σελίδων περιέχει ὄχι μόνον ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀντικρούσεις τῶν ἐνστάσεων τῶν ὑλιστῶν καὶ τοῦ Μπύχνερ. Εὐστοχος ἐκλογή ἀποσπασμάτων τοῦ ἔργου τούτου εἰς ἔκτασιν δέκα ὀκτῶ σελίδων ἐκ μέρους τοῦ κ. Καβαρνοῦ δίδει εἰκόνα τῆς ῥώμης καὶ τῆς εὐστοχίας τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Γρηγορίου.

Τελευταίως παρατίθενται αἱ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἀντιλήψεις τοῦ Κωνσταντίνου Κοιδάκη, γενομένου Μητροπολίτου Πλωμαρίου ἀπὸ 1922—1934. Ὁ Κοιδάκης σπουδασας εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολὴν Σμύρνης, τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ ἀναπτύξας πλουσίαν συγγραφικὴν δρᾶσιν ἔγραψε τὸν «Κώδικα Ὁρθοδόξου Πίστεως», ἔργον κατηχητικόν, ἀπολογητικὸν καὶ πολεμικὸν ἐκ δύο τόμων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἔχων ὑπ' ὄψει τὰ «Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς» τοῦ Βενιαμίν καὶ τὸ «Περὶ ὑπάρξεως καὶ ἀθανασίας ψυχῆς» τοῦ Γρηγορίου καὶ βασιζόμενος εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν ἐπιχειρεῖ ἀπόδειξιν οὐχὶ μόνον διὰ φιλοσοφικῶν ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ παραθέσεως χωρίων τῆς Γραφῆς. Ὁ συγγραφεὺς σταχυολογεῖ εἰς δέκα ἐξ σελίδας περικοπὰς ἀναφερομένας εἰς τὰ κεφάλαια: Ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν Π.Δ., κατὰ τὴν Κ.Δ., ἕτεροι ἀποδείξεις, Οἱ ἀποθνήσκοντες τί ὑφίστανται, Περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν κλπ. Εἰς ὅλα τὰ κεφάλαια ὁ Κοιδάκης φέρει τὰς ἐκ τῆς Γραφῆς μαρτυρίας θεμελιῶνων τὰς χριστιανικὰς ἀπόψεις καὶ στερεῶνων οὕτω τὴν πίστιν τῶν Ὁρθοδόξων, δυναμένων νὰ ἔχουν ἀπολογία περὶ τῆς ἐλπίδος εἰς ἀνάστασιν καὶ αἰώνιον ζωήν.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτων τὰ ἐπιχειρήματα καὶ τῶν τριῶν λογίων ἀνδρῶν φροντίζει νὰ προσδιορίζη βιβλιογραφικῶς μὲ ἀκρίβειαν καὶ παραπομπὰς των, ὅπου αὗται ἐκτίθενται ἐν γενικότητι, ἐπίσης δὲ προσθέτει καὶ ἰδίας αὐτοῦ συμπληρώσεις μαρτυριῶν ἐκ Πατέρων ἢ Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν παρατιθεμένων ἀπόψεων.

Θεωρῶν τις τὸ γεγονός ὅτι πρὸ πέντε καὶ ἕξ γενεῶν ἀπὸ ἓν ἄσκημον χωρίον τῆς Λέσβου προῆλθον δύο λόγιοι διαπραγματευθέντες τόσον εὐρέως καὶ εὐστόχως καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς σκοπιᾶς ἐν θέμα ὕψιστον τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ καὶ δυσχερές, τὸ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, καὶ ὅτι βραδύτερον τρίτος λόγιος εἰς τὰ ἴδια ἐκεῖνα χῶματα ζήσας ἠσχολήθη καὶ αὐτὸς ἐπιτυχῶς μὲ τὴν διαπραγματέυσιν τοῦ αὐτοῦ θέματος, δὲν δύναται εἰ μὴ νὰ θαυμάσῃ τὴν ἰκανότητα τῶν παλαιῶν ἐκείνων σχολείων τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείσεως τῶν λειτουργούντων εἰς Κυδωνίας, Χίον, Πάτμον, Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν φυτῶρια ἐπιστημόνων καὶ λογίων μὲ τεραστίαν πνευματικὴν δυναμικότητα. Ὁ δὲ συγγραφεὺς παρουσιάσας διὰ τοῦ ὠραίου βιβλίου του τὰ δείγματα τῆς δυναμικότητος αὐτῆς καὶ τὸ θρησκευτικὸν πλαίσιον εἰς τὸ ὁποῖον αὐτὰ ἤνθησαν εἶναι ἄξιος εὐγνωμοσύνης ἀλλὰ καὶ μιμήσεως ἐκ μέρους τῶν εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ Κράτους ζώντων καὶ δρώντων λογίων.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Δ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ: «Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Βυζαντίου».

Δρᾶμα βάσει ἱστορικῶν κειμένων, σελ. 90, Ἀθήναι 1967.

Ἡ ἐκλειψις ἐκ τῆς παγκοσμίου ἱστορικῆς σκηνῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου ὡς πολιτικοῦ σχηματισμοῦ συγκινεῖ ἀναμφισβητήτως καὶ πληροῖ πικρίας πάντας τοὺς γνησίους καὶ ἀκραιφνεῖς Ἕλληνας· διότι πᾶς Ἕλλην διαλογίζεται μετὰ πολλῆς θλίψεως καὶ συναισθάνεται ἐκ βαθέων, ὅτι τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς τὰ ἐλαττώματα, ὑπερβαλόντα τὴν μεγαλειότητα τῶν Ἑλλήνων, ἤγαγον εἰς τὸν μαρτυρῶν καὶ τὴν ἐκπτώσιν τὴν Ἑλλάδα, δυναμένην ἄλλως νὰ καθοδηγήσῃ σταθερῶς λόγῳ τῶν μεγάλων καὶ πολλῶν ἀρετῶν αὐτῆς σύμπαντα τὸν ἱστορικὸν κόσμον καὶ νὰ κυριαρχήσῃ μονίμως αὐτοῦ πολιτικῶς καὶ πνευματικῶς, ὅπως προσφόρως ἔγραψεν ἐσχάτως διαπρεπῆς Ἕλληνας ἱστορικός.

Ἀλλὰ ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπισφραγίσασα τὴν ἐξαφάνισιν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ βίου καὶ τὴν πτώσιν τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, διαδραμούσης ὑπερχιλιετῆ πορείαν δόξης καὶ μεγαλείου, κατέλιπεν ἀναμφιβόλως μέχρι σήμερον εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας χαίνουσαν μεγάλην πληγὴν, ἡ ὁποία παρὰ τὰς διαρρυσάσας ἔκτοτε πολλὰς ἐκατονταετηρίδας παραμένει εἰσέτι ἀνεπούλωτος. Τόσον πελωρία ὑπῆρξε πράγματι ἡ συγκίνησις πάντων τῶν Ἑλλήνων, διατελοῦσα μέχρι σήμερον θερμὴ καὶ ἀμείωτος, διὰ τὴν πτώσιν τῆς περιπύστου Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία καταπατηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας ὀρμωμένων βαρβαρικῶν ὀρδῶν ἐξηφανίσθη μὲν ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ βίου ὡς πολιτικὸν σχῆμα, ἀλλὰ διέσωσεν ἀκραιφνῆ καὶ ἀκίβδηλον τὴν ψυχὴν